

**КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ
НА ХЪЛМА ХИСАРЛЪКА**

ГР. КЮСТЕНДИЛ

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
НАЦИОНАЛЕН АРХЕОЛОГИЧЕСКИ ИНСТИТУТ С МУЗЕЙ

РАЗКОПКИ И ПРОУЧВАНИЯ

КНИГА XLII

ЛЮДМИЛА РУСЕВА – СЛОКОСКА

с принос от Юлий Фърков

КЪСНОАНТИЧНАТА КРЕПОСТ НА ХЪЛМА ХИСАРЛЪКА

ГР. КЮСТЕНДИЛ

1892 - 1921 - 1948

СОФИЯ 2016

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ:

проф. Венцислав Динчев (главен редактор)
доц. Бистра Божкова (зам. главен редактор)
доц. Мария Гюрова
доц. Стефан Александров
доц. Христо Прешленов
доц. Методи Манов
гл. ас. Петър Димитров (секретар)

© Веселка Кацарова, Венцислав Динчев – отговорни редактори

© Людмила Русева – Слокоска, Юлий Фърков, автори

© НАИМ-БАН, издател

Маргарит Дамянов, превод

„Найс АН“ ЕООД, предпечат

„7 лъча“ ООД, печат

На корицата: късноантичната крепостна стена на Хисарлъка

София 2016

ISSN 0205-0722

*На съпруга ми –
с признателност!*

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	9
1. Местоположение, топография, състояние	11
2. Извори и историография	12
3. История на археологическите проучвания	15
3.1. Резултати от археологическите проучвания на Й. Иванов (1906-1912 г.).....	15
3.2. Археологически проучвания през 1961, 1966-1978 г. Методика. Резултати	18
3.2.1. Източна крепостна стена	22
3.2.2. Южна крепостна стена	46
3.2.3. Западна крепостна стена	69
3.2.4. Северна крепостна стена	75
4. Елементи на крепостната стена, форма, територия	81
4.1. Куртина	81
4.2. Порти и потерни	84
4.3. Кули.....	86
4.4. Стълби	88
4.5. Водопроводи и канали.....	89
5. Технология на изграждане	93
5.1. Строителни материали	93
5.2. Строителна техника	95
5.3. Конструкции.....	97
6. Датировка. Строителни периоди	98
7. Заключение	107
8. Сравнителни таблици	109
9. Библиография	115
10. Summary	119
11. List of Illustrations	127
12. Приложение: Акрополът на Пауталия (арх. Ю. Фърков)	129

ПРЕДГОВОР

Настоящата публикация представя късноантичната крепост на хълма Хисарлъка над гр. Кюстендил в светлината на данните за нея, придобити по време на проведените в далечните 1961, 1966-1978 години археологически проучвания под ръководството на автора. Явяващи се пряко продължение на разкопките на проф. Йордан Иванов от 1906-1912 г., тези проучвания доведоха до доизясняване и прецизиране плана на крепостта, на основните елементи от укрепителната система, на строителните периоди и датировката. Разкрита е почти цялата дължина на куртината, документирани са нови порти, потерни и кули, съоръжения и конструкции, централният водопровод на крепостта. Всички те намериха отражение в допълнения и коригиран план с регулация и нивелация, включително и с прецизирани световни посоки. Независимо от корекциите, първоначалният план на проф. Й. Иванов остана водещ в цялостната ни работа.

Въпреки усилията и желанията на автора не бяха реализирани изследвания във вътрешността на укрепената площ, заета изцяло от борова гора, които биха допринесли в значителна степен при изясняването на ключови въпроси относно хронологията и стратиграфията на обекта.

Хронологическият обхват на изследването е в рамките на IV – VI в., времето на съграждане, обитаване и ремонти на крепостта.

Редица обективни причини забавиха навременното представяне на резултатите от разкопките. По-голямата част от предложената на следващите страници научна информация е непубликувана и се обна-

родва за първи път. Частични сведения за резултатите от тези проучвания са отразени в годишните отчети – т. нар. АОР на НАИМ-БАН; в Пленарния доклад на XVII-та Национална археологическа конференция, проведена в гр. Кюстендил през 1972 г.; в сборници и водачи на археологически паметници от района (1976, 1978); в дисертацията на автора за научната и образователна степен „доктор“ (кандидат на историческите науки) – АИМ-БАН, 1980 г. и автореферата към нея.

В археологическите проучвания през различните кампании са участвали археолозите от ОИМ – Кюстендил: Л. Стайкова (1975 г.), М. Долмова (1975 г.), П. Алякова (1977 г.), както и техническите сътрудници Ст. Игнатов, А. Семерджиева. Разкопките се извършваха от наемни работници и ученически бригади, финансирани от ОИМ – Кюстендил.

Графичната документация в по-голямата си част е дело на арх. Ю. Фърков, тогава студент във ВИАС, както и на архитектурните техници Ст. Гошев и Е. Крондева – АИМ-БАН, арх. Ст. Очипалска, арх. М. Минева, арх. В. Слокоски от Проектантска организация – Кюстендил.

Тахиметричната и нивелационна снимка е направена от техническата служба на ГНС – инж. Г. Бояджиев, техниците Г. Наков и С. Ризов, инж. М. Деянова.

Фотодокументацията е дело на ръководителя на разкопките, сътрудници и уредници в музея и центъра за фотодокументация и фотопропаганда.

На всички участници изказвам дълбока благодарност!

В отделни сектори на крепостната

стена е правена частична консервация под ръководството на арх. Младенова (1968 г.) и арх. Станева (2000 г.) от НИПК. Извършена е запечатка или възстановяване на фасадите по оригиналния градеж, изграждане на сводове по документирани пети и снимки от първоначалното проучване. Нивото на оригиналния градеж е сигнирано с червени каменни плочи или оловна пластина.

Настоящият труд представя текст и богат илюстративен материал – графични заснемания, реконструкции, снимки, както и две сравнителни таблици. Публикацията е провокирана и реализирана като част от проекта „Акрополът на Пауталия – пътешествие във вековете“ (2011-2012 г.), финансиран по Националната програма „Растеж и устойчиво развитие на регионите“, най-голямата инвестиция в областта на туристическа-

та инфраструктура на община Кюстендил.

Цялостната реставрация и консервация на късноантичната и ранновизантийска крепост на Хисарлъка се изпълни от колектив, под ръководството на доц. д-р Л. Слокоска и арх. Ю. Фърков и представлява съществен принос в цялостното проучване на Пауталия и късноантичното крепостно строителство в дн. български земи и на Балканите.

Приемам с благодарност решението на колегите от НС на НАИМ-БАН и лично на директора доц. д-р Л. Вагалински представеният труд да бъде публикуван в издание на Института.

Искам да благодаря и на редактора на тома гл.ас. д-р В. Кацарова, която през цялото време ми съдействаше активно и пое техническата обработка на материала.

От автора